

Aleksandra Trachta

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

ORCID: 0000-0003-4854-6494

**WYŁĄCZENIE SĘDZIEGO JAKO GWARANCJA
NIEZAWISŁOŚCI SĘDZIOWSKIEJ W ŚWIEŁIE POLSKIEGO
KODEKSU POSTĘPOWANIA CYWILNEGO
ORAZ AKTÓW PRAWA MIĘDZYNARODOWEGO****Wprowadzenie**

Niezawisłość sędziowska stanowi nie tylko nieodłączny element prawidłowego wymiaru sprawiedliwości, lecz także jeden z filarów demokratycznego państwa prawnego¹. Pojęcie to jest elementem konstytutywnym definicji władzy sądowniczej. Wyznacza ono jednocześnie funkcję sądów i rolę sędziów w państwie². Ponadto uznaje się ją powszechnie za ważną wartość sądowego stosowania prawa³, warunkuje ona bowiem prawidłowość realizacji powierzonych sądom funkcji jurysdykcyjnej⁴.

W świetle art. 178 ust. 1 Konstytucji RP⁵: „Sędziowie w sprawowaniu swojego urzędu są niezawisli i podlegają tylko Konstytucji oraz ustawom”⁶. Ustawa zasadnicza nie określa jednak, czym jest niezawisłość sędziowska. Próby zdefiniowania tego pojęcia pojawiały się w doktrynie. Zasadnicze rozumienie niezawisłości sędziowskiej sprowadza się do stwierdzenia, iż w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości sędziowie podlegają wyłącznie ustawie i własnemu wewnętrznemu przekonaniu⁷. Przedstawione wyjaśnienie pojęcia podkreśla zarazem rolę sędziego wyrażającą się w tym, iż będzie on orzekał na podstawie prawa, w zgodzie z własnym

¹ A. Łazarska, *Niezawisłość sędziowska i jej gwarancje w procesie cywilnym*, Warszawa 2018, s. 25.

² *Ibidem*.

³ R. Reiwer, *Wyłączenie sędziego w procesie cywilnym*, Warszawa 2016, s. 2.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U 1997, nr 78, poz. 483).

⁶ K. Filipek, *Gwarancje niezawisłości sędziowskiej sędziów sądów powszechnych*, „Studencie Zeszyty Naukowe” 2006, nr 9(13), s. 7.

⁷ *Ibidem*.

sumieniem oraz nie będzie poddany żadnym wpływom⁸. Ma ona trzy wymiary: instytucjonalny, funkcjonalny i ustrojowy⁹. Inne ujęcia definicyjne odwołują się do komponentów tego pojęcia. Wśród nich wyróżnia się najczęściej: niezależność od organów władzy państwowej, podleganie wyłącznie ustawom, orzekanie w zgodzie z własnym sumieniem i swobodę podejmowania decyzji w granicach ustawy¹⁰.

W doktrynie prawa procesowego cywilnego w zasadzie nie występują rozważania dotyczące niezawisłości sędziowskiej¹¹. Opracowania z zakresu tej tematyki odwołują się natomiast do zagadnienia bezstronności sędziego, którego nie należy utożsamiać z pojęciem niezawisłości. Bezstronność jest bowiem cechą stosunku sędziego do stron¹². Niezawisłość z kolei stanowi relację sędziego do szeroko rozumianych grup nacisku, w tym organów władzy wykonawczej i mediów¹³. Stąd postuluje się dokonanie syntetycznej analizy elementów definiujących niezawisłość, ze szczególnym uwzględnieniem jej aspektu funkcjonalnego. Należy zatem zwrócić uwagę na determinanty niezawisłości sędziowskiej i ich uwarunkowania mające wpływ na działalność jurysdykcyjną sądu w postępowaniu cywilnym¹⁴. Jedną z nich jest niewątpliwie instytucja wyłączenia sędziego¹⁵.

Wyłączenie sędziego jest przedmiotem regulacji zarówno polskiego Kodeksu postępowania cywilnego¹⁶, jak również niektórych aktów prawa międzynarodowego. Sposób ukształtowania instytucji jest różny w zależności od rodzaju porządku prawnego (krajowego bądź międzynarodowego). Należy zatem przeanalizować wpływ normatywnego kształtu instytucji wyłączenia sędziego na realizację zasady niezawisłości sędziowskiej w wymienionych aktach prawnych. Perspektywa porównawcza umożliwia ustalenie, w jakim stopniu wyłączenie sędziego stanowi gwarancję jego niezawisłości także w wymiarze międzynarodowym.

Istota niezawisłości sędziowskiej i jej ustawowe gwarancje

Zasada niezawisłości sędziowskiej zawsze była uznawana za podstawowy wyznacznik statusu sędziego¹⁷. Pojęcie to nadal zachowuje treść, jaka była mu tradycyjnie przypisywana. Konstytucja RP określa jedynie jego zakres. Ramy

⁸ A. Łazarska, *Niezawisłość sędziowska...*, s. 25.

⁹ *Ibidem*, s. 27.

¹⁰ K. Filipek, *Gwarancje niezawisłości...*, s. 7.

¹¹ A. Łazarska, *Niezawisłość sędziowska...*, s. 25.

¹² K. Filipek, *Gwarancje niezawisłości...*, s. 8.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ A. Łazarska, *Niezawisłość sędziowska...*, s. 26.

¹⁵ *Ibidem*, s. 22.

¹⁶ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. 2021, poz. 1805), dalej: k.p.c.

¹⁷ L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2021, s. 396.

niezawisłości ograniczają się do podległości sędziego wyłącznie Konstytucji RP i ustawom. Sprawowanie urzędu sędziego i treść wydawanych przez niego orzeczeń zostały zatem podporządkowane przepisom Konstytucji RP i ustaw. Rozważania na temat istoty niezawisłości można odnaleźć również w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego¹⁸. W orzeczeniu z dnia 9 listopada 1993 r.¹⁹ Trybunał stwierdził, iż „korelatem zasady niezawisłości po stronie sędziego jest obowiązek bezstronności, zgodnie z treścią składanego przez sędziego ślubowania”. Z kolei w wyroku z dnia 24 czerwca 1998 r.²⁰ Trybunał Konstytucyjny przyjął: „Tak samo, jak konstytucyjnym obowiązkiem ustawodawcy i organów administracji sądowej jest ochrona niezawisłości sędziego, tak samo powinnością sędziego jest tę niezawisłość urzeczywistniać w praktyce swego orzekania”.

Zasada niezawisłości polega na uregulowaniu statusu sędziego w sposób, który umożliwi mu orzekanie w zgodzie z własnym sumieniem, bez jakichkolwiek nacisków wewnętrznych czy zewnętrznych, a sam sędzia zaś nie będzie mógł być pociągnięty do odpowiedzialności za treść wydanych przez siebie rozstrzygnięć²¹. Odwołanie do roli, jaką pełni sumienie sędziego, ma na celu zapewnienie, by najwyższe prawo nie stało się najwyższym bezprawiem (*summum ius summa iniuria*)²². Wszelkie czynności podejmowane przez sędziego muszą być jednak czynione w ramach i na podstawie Konstytucji RP oraz ustaw²³. Jednym z ustawowych warunków niezawisłości jest takie ukształtowanie statusu sędziego, w którym nie będzie on mógł być poddawany naciskom. Przesłanka ta wiąże się z zakazem oddziaływań na sędziego przez takie podmioty, jak: strony, władze państwowe czy czynniki polityczne²⁴. Oprócz zapewnienia wolności od nacisków sędzia musi mieć również zagwarantowane wewnętrzne poczucie stabilizacji²⁵. Trybunał Konstytucyjny przyjął, iż „ustawodawca musi zachować szczególną staranność, aby nie przekroczyć granicy otwierającej możliwość ingerencji w niezawisłą sferę działalności sędziego”²⁶.

Istotę niezawisłości sędziowskiej stanowią jej gwarancje²⁷, zapewniają one bowiem jej realizację i funkcjonowanie w praktyce stosowania prawa²⁸. W doktrynie wyróżnia się wiele klasyfikacji gwarancji niezawisłości sędziowskiej²⁹. Ze względu na kryterium charakteru prawnego wyróżnia się gwarancje ustrojowe i procesowe³⁰.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Sygn. K 11/93, OTK 1993, nr 2, poz. 37.

²⁰ Sygn. K 3/98, OTK 1998, nr 4, poz. 52.

²¹ L. Garlicki, *Polskie prawo...*, s. 396.

²² A. Łazarska, *Niezawisłość sędziowska...*, s. 133.

²³ L. Garlicki, *Polskie prawo...*, s. 396.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*, s. 397.

²⁶ Wyrok TK z dnia 24 czerwca 1998 r., sygn. K 3/98, OTK 1998, nr 4, poz. 52.

²⁷ A. Łazarska, *Niezawisłość sędziowska...*, s. 27.

²⁸ K. Filipek, *Gwarancje niezawisłości...*, s. 7.

²⁹ *Ibidem*, s. 8.

³⁰ *Ibidem*, s. 9.

Gwarancje ustrojowe dotyczą szeroko pojętego statusu sędziego³¹. Można je podzielić na dwie grupy. Pierwsza z nich dotyczy personalnego aspektu niezawisłości sędziowskiej. Drugi rodzaj gwarancji ustrojowych wiąże się z merytorycznymi jej przejawami³².

Aspekt personalny nawiązuje do praw i obowiązków sędziego. W tym zakresie należy wskazać takie gwarancje niezawisłości, jak: stabilność urzędu, nieprzenoszalność i nieusuwalność sędziego, odpowiedzialność dyscyplinarna, immunitet sędziowski, apolityczność, niepołączalność i status materialny sędziego³³.

Pod pojęciem stabilności urzędu sędziego należy rozumieć przede wszystkim powołanie go na urząd na czas nieoznaczony³⁴. Zgodnie z art. 180 Konstytucji RP sędziowie są nieusuwalni³⁵. Złożenie sędziego z urzędu, zawieszenie w urzędowaniu, przeniesienie do innej siedziby lub na inne stanowisko wbrew jego woli może nastąpić jedynie na mocy orzeczenia sądu i tylko w przypadkach określonych w ustawie. Za naruszenie obowiązków sędziowskich natomiast sędzia może być pociągnięty do odpowiedzialności wyłącznie przed sądami dyscyplinarnymi. Sędzia nie może być też zatrzymany ani aresztowany bez zgody sądu dyscyplinarnego, chyba że zostanie ujęty na gorącym uczynku przestępstwa. W myśl zasady niepołączalności z kolei sędziowie nie mogą zajmować innych urzędów i funkcji państwowych. Nie mogą oni także podejmować zajęć, które przeszkadzałyby w pełnieniu obowiązków, mogłyby uchybić godności sędziego lub też zachwiać zaufanie co do jego bezstronności³⁶. Zasada niepołączalności ściśle wiąże się z gwarancją apolityczności³⁷.

W świetle art. 178 ust. 3 Konstytucji RP sędzia nie może należeć do partii politycznej, związku zawodowego ani prowadzić działalności publicznej niedającej się pogodzić z zasadami niezależności sądów i niezawisłości sędziów³⁸. Przepisy Konstytucji RP zawierają nakaz zapewnienia sędziemu warunków pracy i wynagrodzenia odpowiadających godności urzędu i zakresowi obowiązków³⁹.

Gwarancje niezawisłości sędziowskiej można rozpatrywać również w aspekcie merytorycznym, który wiąże się z zakresem podległości sędziego⁴⁰. Może on być bowiem podporządkowany, oprócz przepisom prawa, jedynie wskazaniom wyrażonym w orzeczeniu sądu wyższego rzędu⁴¹. Wyjątek od zasady niezawisłości

³¹ *Ibidem*.

³² L. Garlicki, *Polskie prawo...*, s. 399.

³³ *Ibidem*, s. 399–401.

³⁴ *Ibidem*, s. 399.

³⁵ *Ibidem*, s. 400.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ K. Filipek, *Gwarancje niezawisłości...*, s. 13.

³⁸ L. Garlicki, *Polskie prawo...*, s. 401.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*, s. 401–402.

sędziowskiej w tym zakresie został przewidziany w art. 386 § 6 zd. 1 k.p.c., w świetle którego „ocena prawna wyrażona w uzasadnieniu wyroku sądu drugiej instancji wiąże zarówno sąd, któremu sprawa została przekazana, jak i sąd drugiej instancji, przy ponownym rozpoznaniu sprawy”⁴².

Niedopuszczalne jest wpływanie na decyzje podejmowane przez sędziego za pomocą jakichkolwiek środków czy sugestii pochodzących od innych podmiotów⁴³. Także podporządkowanie przepisom prawa ma ograniczony zakres, dotyczy bowiem jedynie podległości Konstytucji RP i ustawom. Sędzia nie jest zatem związany aktami podustawowymi, w szczególności rozporządzeniami, i może samodzielnie przy rozpoznaniu sprawy oceniać ich zgodność z Konstytucją RP i ustawami⁴⁴. W przypadku stwierdzenia takiej niezgodności sędzia odmawia zastosowania danego aktu podustawowego i pomija go w fazie orzekania⁴⁵.

Można też wymienić szereg gwarancji o charakterze procesowym. Wiążą się one nierozdzielnie z zasadami, które obowiązują w procedurze cywilnej⁴⁶. Wśród nich należy wskazać: zasadę udziału czynnika społecznego w wymiarze sprawiedliwości, jawność rozprawy sądowej, tajność narady sędziowskiej, zasadę swobodnej oceny dowodów oraz wyłączenie sędziego⁴⁷.

Podkreśla się, iż instytucja wyłączenia sędziego jednocześnie stanowi gwarancję procesową bezstronnego wymiaru sprawiedliwości⁴⁸. Niewątpliwie bezstronność należy uznać za kategorię nadrzędną w funkcjonowaniu władzy sądowniczej, zaś niezawisłość to instrument służący jej instytucjonalnemu i systemowemu zabezpieczeniu⁴⁹.

***Ratio legis* instytucji wyłączenia sędziego**

Znaczenie instytucji wyłączenia sędziego jest bardzo szerokie⁵⁰. Podstawowym jej celem jest zapewnienie bezstronności i obiektywizmu przy rozpatrywaniu sprawy⁵¹. Bezstronność sędziego stanowi bowiem nieodłączny element rzetelnego

⁴² A. Łazarska, *Rzetelny proces cywilny*, Warszawa 2012, s. 241.

⁴³ L. Garlicki, *Polskie prawo...*, s. 401–402.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 401–402.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ K. Filipek, *Gwarancje niezawisłości...*, s. 9.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 17–22.

⁴⁸ M. Witwer, *Zarys problematyki przeciwdziałania nadużyciom prawa procesowego cywilnego w świetle nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z 4 lipca 2019 r.*, „Młody Jurysta” 2020, nr 2, s. 35.

⁴⁹ R. Reiwer, *Wyłączenie sędziego...*, s. 2.

⁵⁰ *Ibidem*, s. XII.

⁵¹ J. Gibiec [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. E. Marszałkowska-Krześ, Warszawa 2021, komentarz do art. 48 k.p.c., Legalis.

procesu⁵². Wagę instytucji wyłączenia można rozpatrywać również w szerszym kontekście – jako gwarancję prawa do sądu określonego w Konstytucji RP⁵³. Przepisy k.p.c., które regulują wyłączenie sędziego, należy rozpatrywać w związku z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP⁵⁴. Stanowią one procesową konkretyzację wymogu rangi konstytucyjnej⁵⁵. Postępowanie cywilne powinno bowiem gwarantować stronom traktowanie ich w sposób równy i obiektywny, a sędziemu przy podejmowaniu rozstrzygnięcia – wolność sumienia i niezawisłość orzekania⁵⁶. Uczestnicy procesu cywilnego powinni mieć wpływ na jego przebieg, w szczególności poprzez prawo do bycia wysłuchanym przez bezstronnego sędziego⁵⁷. Prawo procesowe i ustrojowe zasady organizacji sądownictwa wpływają zatem na urzeczywistnienie prawa do rzetelnego procesu⁵⁸.

Z pojęciem bezstronności wiąże się kwestia legitymizacji zapadających rozstrzygnięć⁵⁹. Bezstronność zapewnia ich akceptację i wykonalność, stąd odgrywa istotną rolę w sądowym rozstrzyganiu sporów⁶⁰. Stanowi elementarną i niezbędną cechę władzy sądowniczej⁶¹. Obiektywizm orzeczeń w procesie cywilnym jest nierozzerwalnie związany z gwarancjami niezawisłości sędziowskiej i obowiązkiem bezstronności⁶². Wchodzi także w skład instytucjonalnego mechanizmu działania sądów⁶³. Bezstronność oznacza zatem nie tylko przymiot, jaki powinien posiadać sędzia, ale przede wszystkim stanowi zasadę rozstrzygania sporów⁶⁴. Niezawisłość, niezależność i bezstronność stanowią elementy, które uzupełniają się wzajemnie⁶⁵. Warunkiem istnienia niezawisłości sędziowskiej jest bowiem niezależność sądów⁶⁶. Niezależność rozpatruje się w odniesieniu do sądów i polega na ich funkcjonalnym rozdzieleniu od pozostałych władz⁶⁷. Stanowi ona zatem gwarancję autonomii sądów⁶⁸. Z kolei bezstronność sędziego jest przesłanką niezawisłego orzekania i nierozzerwalnie się z nim wiąże⁶⁹. Przymiot niezawisłości

⁵² R. Reiwer, *Wyłączenie sędziego...*, s. XII.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*, s. XI.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ A. Łazarska, *Rzetelny proces...*, s. 220.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 224.

⁵⁸ *Ibidem*, s. 220.

⁵⁹ *Ibidem*, s. 223.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ J. Derlatka, *Wyłączenie sędziego w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2016, s. 23.

⁶² A. Łazarska, *Rzetelny proces...*, s. 224.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ *Ibidem*, s. 219.

⁶⁵ *Ibidem*, s. 220.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ *Ibidem*, s. 218.

⁶⁸ J. Derlatka, *Wyłączenie sędziego...*, s. 28.

⁶⁹ A. Łazarska, *Rzetelny proces...*, s. 220.

posiada bowiem jedynie taki sąd, który charakteryzuje się bezstronnością. Tym, co odróżnia bezstronność od niezawisłości, jest to, że stanowi ona cechę stosunku sędziego w odniesieniu do stron procesu. Niezawisłość z kolei jest cechą statusu sędziego, która charakteryzuje się niezależnością od organów władzy państwowej i innym podmiotów. Z punktu widzenia prawa procesowego cywilnego decydujące znaczenie będzie miał zatem aspekt bezstronności. Należy więc stwierdzić, iż między pojęciami *niezawisłość*, *niezależność* i *bezstronność* istnieje związek o charakterze funkcjonalnym⁷⁰.

Przyjmuje się, iż instytucja wyłączenia sędziego spełnia trzy zasadnicze funkcje⁷¹. Przede wszystkim przyczynia się do zagwarantowania bezstronności orzekania⁷². Pozwala wyeliminować podejrzenie zaangażowania sędziego po którejkolwiek ze stron⁷³. Stanowi także środek zapewniający i umacniający zaufanie społeczne do sądu⁷⁴, uwzględnia zatem społeczny odbiór bezstronności⁷⁵. Ostatnia funkcja ściśle wiąże się z osobą sędziego, instytucja wyłączenia eliminuje bowiem wewnętrzne konflikty zachodzące w jego sumieniu⁷⁶. Zapewnia także racjonalność i przejrzystość argumentacji sędziego w procesie decyzyjnym⁷⁷.

Wielokrotnie w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego podkreślano konieczność właściwego i należytego ukształtowania instytucji wyłączenia sędziego⁷⁸. Tym samym po stronie ustawodawcy ciąży obowiązek pełnego objęcia jej zakresem wszystkich możliwych sytuacji, w których mogłoby dojść do powstania u zewnętrznego obserwatora uzasadnionych wątpliwości co do bezstronności sędziego⁷⁹.

Wyłączenie sędziego w świetle polskiego Kodeksu postępowania cywilnego

Kodeks postępowania cywilnego przewiduje wyłączenie sędziego z mocy ustawy (*iudex inhabilis*) oraz z mocy orzeczenia sądowego (*iudex suspectus*)⁸⁰.

Instytucja *iudex inhabilis* opiera się na istnieniu przyczyn wymienionych enumeratywnie w ustawie, które sprawiają, że sędzia staje się niezdolny do orzekania

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ K. Filipek, *Gwarancje niezawisłości...*, s. 22.

⁷² *Ibidem*.

⁷³ R. Reiwer, *Wyłączenie sędziego...*, s. XIII.

⁷⁴ K. Filipek, *Gwarancje niezawisłości...*, s. 22.

⁷⁵ R. Reiwer, *Wyłączenie sędziego...*, s. XIII.

⁷⁶ K. Filipek, *Gwarancje niezawisłości...*, s. 22.

⁷⁷ R. Reiwer, *Wyłączenie sędziego...*, s. XIII.

⁷⁸ *Ibidem*, s. XIV.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ A. Marciniak, *Podmioty procesu* [w:] W. Broniewicz, I. Kunicki, A. Marciniak, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2020, s. 175.

w danej sprawie⁸¹. Katalog ustawowych przyczyn wyłączenia z mocy ustawy określa art. 48 k.p.c.⁸² Należy wskazać, iż ma on charakter gwarancyjny, gdyż wymienione w nim przyczyny mają charakter bezwzględny⁸³. W doktrynie podkreśla się, iż podstawy wyłączenia nie podlegają wykładni rozszerzającej⁸⁴. W orzecznictwie występowały jednak sprawy, w których dochodziło do rozszerzenia zakresu sytuacji wymienionych w katalogu⁸⁵. W uchwale z dnia 9 lutego 2000 r.⁸⁶ Sąd Najwyższy przyjął, że „sędzia spokrewniony lub spowinowacony, w stopniu określonym w art. 48 § 1 pkt 2 k.p.c., z osobą wchodzącą w skład organu działającego w imieniu osoby prawnej będącej stroną, jest wyłączony na podstawie wymienionego przepisu”⁸⁷. Ponadto przepis art. 413 k.p.c. statuuje dodatkową przesłankę ustawową, w świetle której sędzia, którego udziału lub zachowania się w procesie poprzednim dotyczy skarga, wyłączony jest od orzekania w postępowaniu ze skargi o wznowienie⁸⁸.

Udział sędziego wyłączonego z mocy ustawy w rozpoznaniu sprawy pociąga za sobą bardzo poważne konsekwencje⁸⁹, stanowi bowiem przyczynę nieważności postępowania określoną w art. 379 pkt 4 k.p.c., a ta zaś – podstawę środka odwoławczego⁹⁰. W przypadku uprawomocnienia się wyroku stanowi ona będzie w świetle art. 398¹³ k.p.c. podstawę skargi kasacyjnej oraz zgodnie z art. 401 pkt 1 k.p.c. – skargi o wznowienie postępowania, jeżeli strona przed uprawomocnieniem nie mogła domagać się wyłączenia⁹¹. Powołanie się na naruszenie przepisów dotyczących wyłączenia sędziego z mocy ustawy stanowi najdalej idący zarzut będący podstawą apelacji, zażalenia, skargi kasacyjnej lub skargi o wznowienie postępowania⁹².

Przepis art. 48 § 1 k.p.c. przewiduje sytuacje, w których wyłączenie sędziego z mocy ustawy motywowane jest możliwością istnienia konfliktu interesów⁹³. Dotyczą one przypadków, w których sędzia miałby orzekać we własnej sprawie bądź w sprawie swojej rodziny rozumianej w znaczeniu szerokim, swojego podo-

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² *Ibidem*.

⁸³ A. Łazarska, *Rzetelny proces...*, s. 230.

⁸⁴ R. Reiwer [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. P. Ryłski, Warszawa 2022, komentarz do art. 48 k.p.c., Legalis.

⁸⁵ A. Łazarska, *Rzetelny proces...*, s. 230.

⁸⁶ Sygn. III CZP 37/99, OSNC 2000, nr 7–8, poz. 125.

⁸⁷ A. Łazarska, *Rzetelny proces...*, s. 230–231.

⁸⁸ A. Marciniak, *Podmioty procesu...*, s. 175.

⁸⁹ R. Reiwer, *Wyłączenie sędziego...*, s. XII.

⁹⁰ A. Marciniak, *Podmioty procesu...*, s. 176.

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² J. Gibiec [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. E. Marszałkowska-Krześ, Warszawa 2021, komentarz do art. 48 k.p.c., Legalis.

⁹³ A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2022, komentarz do art. 48 k.p.c., nb. 1, Legalis.

piecznego, opiekuna lub w której reprezentował stronę jako pełnomocnik. Pojęcie *strona* wymienione w art. 48 § 1 pkt 1 *ab initio* k.p.c. należy wyklądać w ujęciu ścisłym. Ta podstawa wyłączenia dotyczy sytuacji, w których sędzia jest powodem albo pozwanym w procesie lub uczestnikiem w postępowaniu nieprocesowym czy też interwenientem ubocznym. Sędzia zostaje wyłączony w sprawie, w której jest stroną (*iudex in causa sua*), a zatem jest zaangażowany jego interes osobisty⁹⁴. Przepis art. 48 § 1 pkt 1 *in fine* k.p.c. dotyczy z kolei takich sytuacji, w których sędzia pozostaje z jedną ze stron w takim stosunku prawnym, że wynik sprawy może oddziaływać na prawa lub obowiązki sędziego⁹⁵. Wynik sprawy będzie oddziaływał na prawa i obowiązki sędziego wówczas, gdy podjęte w sprawie rozstrzygnięcie dotyczyć ich będzie w sposób bezpośredni⁹⁶. Ponadto stosunek łączący sędziego ze stroną musi mieć charakter prawny, a nie tylko faktyczny, i musi odznaczać się pewną trwałością⁹⁷. Prawo procesowe eliminuje zatem wszelkie powiązania personalne sędziego ze stroną oraz z samą sprawą⁹⁸. Sytuacje uregulowane w przepisach art. 48 § 1 pkt 1–4 k.p.c. dotyczą związku między osobą sędziego a określonymi podmiotami⁹⁹. Jako odrębne podstawy wyłączenia zostały wskazane: małżeństwo, pokrewieństwo, powinowactwo, przysposobienie, opieka lub kuratela¹⁰⁰. Sędzia jest ponadto wyłączony w sprawach, w których był lub jest jeszcze pełnomocnikiem albo był radcą prawnym jednej ze stron¹⁰¹. Z kolei regulacje zawarte w przepisach art. 48 § 1 pkt 5–6 i art. 48 § 3 k.p.c. odnoszą się do relacji łączącej sędziego z przedmiotem postępowania¹⁰². Sędzia jest wyłączony z mocy ustawy, jeżeli brał udział w instancji niższej w wydaniu zaskarżonego orzeczenia, w sprawach o ważność aktu prawnego z jego udziałem sporządzonego lub przez niego rozpoznanego, w sprawach, w których występował jako prokurator, oraz w sprawach o odszkodowanie z tytułu szkody wyrządzonej przez wydanie prawomocnego orzeczenia niezgodnego z prawem, jeżeli brał udział w wydaniu tego orzeczenia¹⁰³. Odrębna podstawa przewidziana w art. 48 § 3 k.p.c. dotyczy wyłączenia sędziego, który brał udział w wydaniu orzeczenia objętego skargą o wznowienie lub skargą nadzwyczajną¹⁰⁴.

⁹⁴ R. Reiwer [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. P. Ryłski, Warszawa 2022, komentarz do art. 48 k.p.c., Legalis.

⁹⁵ A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska, *Kodeks postępowania...*, komentarz do art. 48 k.p.c., nb. 1, Legalis.

⁹⁶ *Ibidem*, nb. 5.

⁹⁷ R. Reiwer [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. P. Ryłski, Warszawa 2022, komentarz do art. 48 k.p.c., Legalis.

⁹⁸ A. Łazarska, *Rzetelny proces...*, s. 230.

⁹⁹ J. Derlatka, *Wyłączenie sędziego...*, s. 111.

¹⁰⁰ *Ibidem*, s. 129–161.

¹⁰¹ *Ibidem*, s. 176.

¹⁰² *Ibidem*, s. 111.

¹⁰³ *Ibidem*, s. 204, 242.

¹⁰⁴ *Ibidem*, s. 255.

Przepisy k.p.c. nie przewidują instytucji wyłączenia sądu, a wniosek w tym przedmiocie podlega odrzuceniu jako niedopuszczalny¹⁰⁵. Wyłączenie wszystkich sędziów danego sądu jest możliwe jedynie wówczas, gdy w stosunku do każdego z tych sędziów zostanie wykazana podstawa wyłączenia¹⁰⁶.

Instytucja *iudex suspectus* dotyczy natomiast sytuacji, w której istnieje okoliczność tego rodzaju, że mogłaby wywołać uzasadnioną wątpliwość co do bezstronności sędziego w danej sprawie¹⁰⁷. Wyłączenie następuje wówczas na mocy orzeczenia sądu, którym jest w tym przypadku postanowienie. Zgodnie z art. 50 k.p.c. sędzia, który ma podstawę do swojego wyłączenia, zawiadamia o tym sąd. Postanowienie o wyłączeniu sędziego może być wydane w świetle art. 49 k.p.c. na wniosek sędziego lub na wniosek uczestnika postępowania¹⁰⁸. Przepis art. 49 k.p.c. nakłada na sąd obowiązek zbadania, czy istnieje okoliczność tego rodzaju, że mogłaby wywołać uzasadnioną wątpliwość co do bezstronności sędziego w danej sprawie¹⁰⁹. Brak kryteriów ustawowych implikuje konieczność kierowania się zasadami doświadczenia życiowego i rozpatrywania w ich świetle zasadności przytoczonych argumentów¹¹⁰.

Celem instytucji wyłączenia sędziego na wniosek jest nie tylko ochrona interesów stron, lecz przede wszystkim dobra wymiaru sprawiedliwości, które mogłoby uciepnieć, gdyby wystąpiły pozory braku bezstronności lub osobiste zaangażowanie po którejkolwiek ze stron przy orzekaniu¹¹¹. Oczekiwania stron, że ich sprawa zostanie rozpoznana według najlepszej wiedzy sędziego, oraz postulat zapewnienia zaufania do sądu decydują o konieczności eliminacji czynników, które mogłyby wpłynąć na proces decyzyjny przy rozstrzyganiu sprawy¹¹².

Uczestnik w swoim wniosku powinien uprawdopodobnić przyczyny wyłączenia, zaś sam wniosek może zostać złożony na piśmie lub ustnie do protokołu nie później niż przed przystąpieniem do rozprawy¹¹³. W przypadku zgłoszenia wniosku po przystąpieniu do rozprawy uczestnik powinien uprawdopodobnić, iż konkretna przyczyna powstała lub stała się mu znana później. O wyłączeniu rozstrzyga sąd, w którym sprawa się toczy. Gdyby sąd ten nie mógł wydać po-

¹⁰⁵ A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska, *Kodeks postępowania...*, komentarz do art. 48 k.p.c., nb. 2, Legalis.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

¹⁰⁷ A. Marciniak, *Podmioty procesu...*, s. 175.

¹⁰⁸ *Ibidem*.

¹⁰⁹ J. Gęsiak, *Wyłączenie sędziego – wybrane zagadnienia* [w:] *Podmioty w postępowaniu cywilnym*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2018, s. 40–41.

¹¹⁰ *Ibidem*.

¹¹¹ A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska, *Kodeks postępowania...*, komentarz do art. 49 k.p.c., nb. 1, Legalis

¹¹² R. Reiwer [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. P. Rylski, Warszawa 2022, komentarz do art. 49 k.p.c., Legalis.

¹¹³ A. Marciniak, *Podmioty procesu...*, s. 176.

stanowienia z powodu braku dostatecznej liczby sędziów, wówczas orzeka sąd nad nim przełożony. Postanowienie może być wydane na posiedzeniu niejawnym po złożeniu wyjaśnień przez sędziego, którego wniosek dotyczy. Zgodnie z art. 52 § 2 k.p.c. w przypadku niezłożenia wyjaśnienia w terminie 2 tygodni od dnia wpływu wniosku do sądu właściwego wniosek podlega rozpoznaniu bez wyjaśnienia, chyba że sąd uzna złożenie wyjaśnienia za konieczne. W postępowaniu wszczętym na skutek wniosku zapadają następujące rozstrzygnięcia: albo postanowienie o wyłączeniu danego sędziego, albo też postanowienie o oddaleniu wniosku, przy czym w świetle art. 394^{1a} pkt 10 k.p.c. zaskarżalne zażaleniem jest wyłącznie to drugie orzeczenie¹¹⁴.

Podstawą wyłączenia sędziego „podejrzanego o stronniczość” stanowi najczęściej subiektywne przekonanie strony o braku bezstronności sędziego¹¹⁵. Przepis art. 49 § 1 k.p.c. w sposób generalny określa charakter przesłanek decydujących o wyłączeniu sędziego na wniosek, w przeciwieństwie do art. 48 § 1 k.p.c., który zawiera enumeratywne wyliczenie przesłanek bezwzględnych wyłączenia z mocy ustawy¹¹⁶. Podkreśla się często, iż art. 49 § 1 k.p.c. stanowi z tego powodu najszerszą gwarancję rzetelnego procesu cywilnego¹¹⁷. Subiektywne przekonanie strony o stronniczości sędziego musi zostać jednak zweryfikowane i poddane testowi bezstronnego obserwatora procesu. Wiąże się to z potrzebą skonfrontowania odczuć strony z czynnikami obiektywnymi¹¹⁸. Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 29 października 1993 r.¹¹⁹ przyjął, że samo odczucie strony może mieć charakter subiektywny, powinno ono jednak być dostatecznie uzasadnione. Jeżeli w ocenie modelowego obserwatora procesu powstanie przekonanie o istnieniu wątpliwości co do bezstronności sędziego, które nie dają się usunąć, wyłączenie sędziego jest niezbędne¹²⁰. Test bezstronnego obserwatora procesu nie jest jedynym elementem umożliwiającym zobiektywizowanie odczuć strony. W ramach oceny, czy zachodzą przesłanki zastosowania instytucji *iudex suspectus*, należy określić także, czy podstawa wyłączenia wskazana przez stronę jest dostatecznie uprawdopodobniona również w świetle społecznego postrzegania bezstronności sędziego oraz dobra wymiaru sprawiedliwości¹²¹. Sąd Najwyższy, podkreślając

¹¹⁴ *Ibidem*.

¹¹⁵ R. Reiwer [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. P. Ryłski, Warszawa 2022, komentarz do art. 49 k.p.c., Legalis.

¹¹⁶ A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska, *Kodeks postępowania...*, komentarz do art. 49 k.p.c., nb. 1, Legalis.

¹¹⁷ R. Reiwer [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. P. Ryłski, Warszawa 2022, komentarz do art. 49 k.p.c., Legalis.

¹¹⁸ *Ibidem*.

¹¹⁹ Sygn. I CO 37/93, Legalis nr 557968.

¹²⁰ Reiwer [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. P. Ryłski, Warszawa 2022, komentarz do art. 49 k.p.c., Legalis.

¹²¹ *Ibidem*.

konieczność uwzględnienia społecznego odbioru bezstronności przy ocenie zasadności wniosku o wyłączenie *iudex suspectus*, w postanowieniu z dnia 12 marca 2019 r.¹²² przyjął, że „okoliczności przedstawione we wnioskach, kiedy to wnioskujący o wyłączenie sędziowie mieliby rozstrzygać sprawę, w której stroną jest ich współpracownik, również zatrudniony w sądzie mogą wywoływać subiektywne wątpliwości nie tylko uczestników procesu, ale też opinii publicznej co do bezstronności sędziów tego sądu przy rozpoznawaniu sprawy”.

W świetle art. 54 k.p.c. przepisy o wyłączeniu sędziego stosuje się odpowiednio do wyłączenia referendarza sądowego, ławnika, prokuratora i innych organów sądowych¹²³. W szczególności do kategorii „innych organów sądowych” należy zaliczyć komornika. Ponadto strona może żądać wyłączenia biegłego aż do ukończenia czynności biegłego z przyczyn, z jakich można żądać wyłączenia sędziego (art. 281 k.p.c.), a także – z tych samych przyczyn – tłumacza (art. 265 § 2 w zw. z art. 281 k.p.c.)¹²⁴.

Wyłączenie sędziego jako gwarancja niezawisłości sędziowskiej w świetle aktów prawa międzynarodowego oraz w orzecznictwie

Wyłączenie sędziego wywodzi się z prawa rzymskiego¹²⁵. Jest instytucją wspólną dla całego europejskiego systemu sądownictwa i ma duże znaczenie w jego tradycji¹²⁶. Mimo różnic istniejących w porządkach prawnych poszczególnych państw wypracowano na przestrzeni lat wspólne standardy o charakterze międzynarodowym pozwalające na ujednolicenie stosowania tej instytucji¹²⁷.

Regulacja statusu sędziego jest niezwykle istotna w świetle zasad demokratycznego państwa¹²⁸. Wagę i znaczenie gwarancji niezawisłości sędziowskiej podkreślają liczne normy prawa międzynarodowego¹²⁹. Niezawisłość sędziowska stanowi bowiem element prawa do sądu. Jest ono przedmiotem uregulowania na poziomie norm konstytucyjnych, unijnych, europejskich oraz ogólnostanowowych¹³⁰. W Konstytucji RP zostało ono wyrażone w art. 45¹³¹. Wśród regulacji

¹²² Sygn. III UO 1/19, Legalis nr 1892849.

¹²³ A. Marciniak, *Podmioty procesu...*, s. 177.

¹²⁴ *Ibidem*.

¹²⁵ J. Derlatka, *Wyłączenie sędziego...*, s. 38.

¹²⁶ G. Borkowski, *Wyłączenie sędziego a bezstronność sądu w świetle standardów międzynarodowych* [w:] *Podmioty w postępowaniu cywilnym*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2018, s. 67.

¹²⁷ J. Derlatka, *Wyłączenie sędziego...*, s. 38.

¹²⁸ G. Ott, *Status sędziego* [w:] *Podmioty w postępowaniu cywilnym*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2018, s. 3–4.

¹²⁹ Orzeczenie TK z dnia 9 listopada 1993 r., sygn. K 11/93, OTK 1993, nr 2, poz. 37.

¹³⁰ J. Derlatka, *Wyłączenie sędziego...*, s. 67.

¹³¹ *Ibidem*, s. 28.

unijnych centralne znaczenie w zakresie prawa do sądu ma Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej¹³². W myśl jej postanowień rozpatrzenie sprawy należy do bezstronnego sądu ustanowionego prawem¹³³. Na poziomie norm europejskich szczególną uwagę należy zwrócić na przepis art. 6 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności¹³⁴. Statuuje on zasadę praworządności i rzetelnego procesu¹³⁵. W wymiarze ogólnoswiatowym natomiast kwestie związane z niezawisłością sędziowską zostały w znacznej mierze uregulowane w Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych¹³⁶. W treści dokumentu zawarto także założenia rzetelnego procesu cywilnego¹³⁷. Z kolei art. 10 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka¹³⁸ statuuje prawo do sądu jako prawo uniwersalne, przynależne wszystkim ludziom¹³⁹. Wskazane regulacje prawne niejednokrotnie podkreślają również konieczność rozpoznawania spraw w sposób bezstronny przez powołane do tego organy¹⁴⁰. Analiza treści poszczególnych aktów prawa międzynarodowego nie pozwala na dokładne i jednoznaczne wyjaśnienie istoty bezstronności. Należy jednak podkreślić, iż wymóg zachowania bezstronności przez niezawisłych sędziów ma charakter uniwersalny. Stał się on obecnie standardem o wymiarze ogólnoswiatowym¹⁴¹.

Kompleksową regulację gwarancji niezawisłości sędziowskiej odnaleźć można w Wielkiej Karcie Sędziów¹⁴², która stanowi dokument przyjęty na zgromadzeniu plenarnym Rady Konsultacyjnej Sędziów Europejskich¹⁴³. Jej treść obejmuje m.in. uregulowania zawarte w Konstytucji RP, a także polskim ustawodawstwie¹⁴⁴.

Regulacje dotyczące kwestii wyłączenia sędziów zostały zawarte także w licznych zaleceniach Komitetu Ministrów Rady Europy, które stanowią istotną wska-

¹³² Karta praw podstawowych Unii Europejskiej z 7 grudnia 2000 r. (Dz. Urz. UE. C. z 2007 r., nr 303, s. 1 ze zm.).

¹³³ J. Derlatka, *Wyłączenie sędziego...*, s. 69–70.

¹³⁴ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. 1993, nr 61, poz. 284 ze zm.).

¹³⁵ J. Derlatka, *Wyłączenie sędziego...*, s. 64.

¹³⁶ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. 1977, nr 38, poz. 167).

¹³⁷ J. Derlatka, *Wyłączenie sędziego...*, s. 65.

¹³⁸ Uchwalona 10 grudnia 1948 r. przez Trzecią Sesję Ogólnego Zgromadzenia ONZ obradującą w Paryżu, <https://bip.brpo.gov.pl/pliki/12108381350.pdf> (12.11.2022).

¹³⁹ J. Derlatka, *Wyłączenie sędziego...*, s. 63.

¹⁴⁰ *Ibidem*, s. 64–65.

¹⁴¹ *Ibidem*, s. 18.

¹⁴² Przyjęta na 11. zgromadzeniu plenarnym Rady Konsultacyjnej Sędziów Europejskich (Strasburg, 17–19 listopada 2010 r.) i poddana pod rozagę Komitetu Ministrów Rady Europy, <https://www.kwartalnikiustitia.pl/wielka-karta-sedziow-zasady-podstawowe,339> (12.11.2022).

¹⁴³ B. Banaszak, *Konstytucyjne i ustawowe uwarunkowania niezawisłości sędziowskiej*, „Iustitia” 2014, nr 1, s. 6.

¹⁴⁴ *Ibidem*.

zówkę w pracy sędziów¹⁴⁵. Natomiast celem Europejskiej karty o statucie sędziów¹⁴⁶, będącej rezultatem działalności Rady Europy, jest zapewnienie przymiotów sędziowskich oczekiwanych przez społeczeństwo¹⁴⁷. W akcie tym zostały sformułowane właściwe kompetencje i ogólne wytyczne w zakresie wykonywania zawodu sędziego¹⁴⁸. W Podstawowych Zasadach Niezależności Sądownictwa przyjętych w 1985 r. w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych wskazano, że „przyznana sądownictwu niezależność nie tylko upoważnia sędziów, ale wręcz zmusza do sprawiedliwego prowadzenia procesów i pełnego przestrzegania praw występujących w nich stron”¹⁴⁹.

W orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej podkreśla się, iż spełnienie cechy niezawisłości jest uzależnione od zaistnienia dwóch warunków: zewnętrznego, przejawiającego się w braku podległości służbowej, oraz wewnętrznego, który łączy wszystkie gwarancje bezstronności i obiektywizmu sędziego¹⁵⁰. Orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej przywiązuje dużą wagę do istnienia gwarancji pozwalających na skuteczną realizację niezawisłości sędziowskiej¹⁵¹.

Kwestie niezawisłości i bezstronności były również przedmiotem rozważań w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka¹⁵². Przedstawiono w nim znacznie szerszy wymiar gwarancji bezstronności, którego cechą charakterystyczną jest jego społeczny kontekst. Wykracza on bowiem poza ramy jednostkowego procesu i odwołuje się do budowy zewnętrznego wymiaru sprawiedliwości i sposobu jego odbioru¹⁵³. Należy zatem wyróżnić bezstronność obiektywną oraz bezstronność subiektywną¹⁵⁴. Subiektywna bezstronność odnosi się do braku stronniczości i istnienia osobistych uprzedzeń, natomiast obiektywna – obejmuje dostateczne gwarancje, które umożliwią wyłączenie wszelkich uzasadnionych wątpliwości w tym zakresie¹⁵⁵. Jako zasadę należy przyjąć domniemanie subiektywnej bezstronności sędziego, które zostaje obalone dopiero wówczas, gdy zostaną ujawnione dowody przeciwnie¹⁵⁶.

¹⁴⁵ J. Derlatka, *Wyłączenie sędziego...*, s. 65.

¹⁴⁶ Przyjęta na spotkaniu dotyczącym statusu sędziów w Europie zorganizowanym przez Radę Europy w Strasburgu 8–10 lipca 1998 r., https://www.arch-bip.ms.gov.pl/Data/Files/_public/bip/ue_koop/re_ekuzds.doc (12.11.2022).

¹⁴⁷ J. Derlatka, *Wyłączenie sędziego...*, s. 68.

¹⁴⁸ *Ibidem*, s. 69.

¹⁴⁹ Wyrok TK z dnia 24 czerwca 1998 r., sygn. K 3/98, OTK 1998, nr 4, poz. 52.

¹⁵⁰ K. Markiewicz, *Niezawisłość i niezależność sądu jako gwarancja dostępu do ochrony prawnej* [w:] *Dostęp do ochrony prawnej w postępowaniu cywilnym*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, R. Flejszar, E. Marszałkowska-Krześ, Warszawa 2021, s. 29–33.

¹⁵¹ J. Derlatka, *Wyłączenie sędziego...*, s. 71.

¹⁵² A. Łazarska, *Rzetelny proces...*, s. 224.

¹⁵³ *Ibidem*.

¹⁵⁴ *Ibidem*, s. 224–225.

¹⁵⁵ J. Derlatka, *Wyłączenie sędziego...*, s. 72.

¹⁵⁶ A. Łazarska, *Rzetelny proces...*, s. 223.

Z rozważań zawartych w orzecnictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka wynika, że wymiar sprawiedliwości powinien zostać tak ukształtowany, by przede wszystkim w odbiorze społecznym był obdarzony przymiotem niezawisłego i bezstronnego¹⁵⁷. W świetle postanowień Europejskiej karty o statusie sędziów nie jest wystarczające, iż dany sędzia jest bezstronny, lecz musi być postrzegany jako bezstronny także przez wszystkie podmioty zewnętrzne¹⁵⁸. W judykaturze angielskiej podkreśla się, iż przy ocenie, czy doszło do naruszenia standardu bezstronności, należy odwołać się do modelu przeciętnie poinformowanego obserwatora¹⁵⁹.

Regulacje w zakresie wyłączenia sędziego analogiczne do tych, które przewidziane są w k.p.c., odnaleźć można zatem również w standardach konwencyjnych¹⁶⁰. Stronniczy jest niewątpliwie sędzia, który brał udział w wydaniu zaskarżonego orzeczenia, którego kontrolę miałby następnie przeprowadzać w drugiej instancji. W orzecnictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka przyjęto, że uzasadnione wątpliwości co do bezstronności sędziego zachodzą, gdy sędzia, który brał udział w wydaniu wyroku pierwszej instancji, jest w składzie sądu drugiej instancji rozpoznającego apelację od tego wyroku¹⁶¹.

Podsumowanie

Wyłączenie sędziego w postępowaniu cywilnym jest instytucją procesową, która gwarantuje rozpoznanie sprawy przez niezawisłego sędziego w sposób bezstronny¹⁶². Normatywny kształt tej instytucji wiąże się nierozdzielnie z normami konstytucyjnymi, ponieważ instytucja wyłączenia ze sprawy jako gwarancja niezawisłości sędziowskiej przyczynia się do zapewnienia każdemu obywatelowi prawa do sądu¹⁶³.

Choć przesłanki wyłączenia sędziego w procesie cywilnym uregulowane są odmiennie w zależności od krajowego porządku prawnego, to jednak można zauważyć próby ujednolicania standardów międzynarodowych w tym zakresie¹⁶⁴. Typowe sytuacje, w których istnieje podejrzenie stronniczości sędziego, zostały sklasyfikowane przez ustawodawcę¹⁶⁵. Uwzględniają one specyfikę i złożony charakter stosunków prawnych występujących w sprawach cywilnych. Mimo pewnych różnic w regulacjach prawnych poszczególnych państw cel i istota tej instytucji

¹⁵⁷ *Ibidem*, s. 225.

¹⁵⁸ *Ibidem*, s. 223.

¹⁵⁹ *Ibidem*, s. 225.

¹⁶⁰ *Ibidem*, s. 234.

¹⁶¹ *Ibidem*.

¹⁶² J. Derlatka, *Wyłączenie sędziego...*, s. 30.

¹⁶³ *Ibidem*.

¹⁶⁴ *Ibidem*, s. 63.

¹⁶⁵ *Ibidem*, s. 19.

pozostają niezmiennie¹⁶⁶. Wyłączenie sędziego stanowi nie tylko gwarancję niezawisłości sędziowskiej, lecz także rzetelnego procesu¹⁶⁷.

Wyłączenie sędziego to instytucja, która jest charakterystyczna dla całego systemu sądownictwa europejskiego¹⁶⁸. Ma charakter uniwersalny i obecnie zyskała też wymiar ogólnoświatowy, co zostało potwierdzone w licznych aktach prawa międzynarodowego regulujących tę problematykę¹⁶⁹.

Bibliografia

- Banaszak B., *Konstytucyjne i ustawowe uwarunkowania niezawisłości sędziowskiej*, „Iustitia” 2014, nr 1.
- Borkowski G., *Wyłączenie sędziego a bezstronność sądu w świetle standardów międzynarodowych* [w:] *Podmioty w postępowaniu cywilnym*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2018.
- Derlatka J., *Wyłączenie sędziego w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2016.
- Filipek K., *Gwarancje niezawisłości sędziowskiej sędziów sądów powszechnych*, „Studenckie Zeszyty Naukowe” 2006, nr 9(13).
- Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2021.
- Gęsiak J., *Wyłączenie sędziego – wybrane zagadnienia* [w:] *Podmioty w postępowaniu cywilnym*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2018.
- Gibiec J. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. E. Marszałkowska-Krześ, Warszawa 2021.
- Łazarska A., *Niezawisłość sędziowska i jej gwarancje w procesie cywilnym*, Warszawa 2018.
- Łazarska A., *Rzetelny proces cywilny*, Warszawa 20212.
- Marciniak A., *Podmioty procesu* [w:] W. Broniewicz, I. Kunicki, A. Marciniak, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2020.
- Markiewicz K., *Niezawisłość i niezależność sądu jako gwarancja dostępu do ochrony prawnej* [w:] *Dostęp do ochrony prawnej w postępowaniu cywilnym*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, R. Flejszar, E. Marszałkowska-Krześ, Warszawa 2021.
- Ott G., *Status sędziego* [w:] *Podmioty w postępowaniu cywilnym*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2018.
- Reiwer R. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. P. Rylski, Warszawa 2022.
- Reiwer R., *Wyłączenie sędziego w procesie cywilnym*, Warszawa 2016.
- Witwer M., *Zarys problematyki przeciwdziałania nadużyciom prawa procesowego cywilnego w świetle nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z 4 lipca 2019 r.*, „Młody Jurysta” 2020, nr 2.
- Zieliński A., Flaga-Gieruszyńska K., *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2022.

Streszczenie

Celem artykułu jest analiza uregulowania instytucji wyłączenia sędziego w polskim k.p.c. oraz niektórych aktach prawa międzynarodowego. Niezawisłość sędziowska stanowi nieodłączny

¹⁶⁶ *Ibidem*, s. 19.

¹⁶⁷ A. Łazarska, *Rzetelny proces...*, s. 214.

¹⁶⁸ J. Derlatka, *Wyłączenie sędziego...*, s. 18.

¹⁶⁹ *Ibidem*.

element wymiaru sprawiedliwości i statusu sędziego. Wyłączenie ze sprawy ma zapewnić obiektywizm orzeczeń. Instytucja ta jest charakterystyczna dla europejskiego systemu sądownictwa. Obecnie podejmowane są próby ujednolicenia jej stosowania na poziomie międzynarodowym.

Słowa kluczowe: wyłączenie sędziego, niezawisłość sędziowska, prawo procesowe cywilne, prawo międzynarodowe

EXCLUSION OF A JUDGE AS A GUARANTEE OF JUDICIAL INDEPENDENCE IN THE LIGHT OF THE POLISH CODE OF CIVIL PROCEDURE AND ACTS OF INTERNATIONAL LAW

Summary

The aim of the article is to analyze the institution of exclusion of a judge in the Polish Code of Civil Procedure and in some acts of international law. Judicial independence is an inseparable element of the judiciary and the status of a judge. The exclusion of a judge is intended to ensure objectivity of judgments. This institution is characteristic of the European judicial system. Currently, there are attempts to standardize its application at the international level.

Keywords: exclusion of a judge, judicial independence, law of civil procedure, international law